

# Myönteiset muutokset parisuhteessa lapsen kuoleman jälkeen

## SIRPA SJÖBLOM

TtM, opettaja

Helsingin Diakoniaopisto  
Laurea-ammattikorkeakoulu

## MARJA KAUNONEN

TtT, professori

Tampereen yliopisto  
Terveystieteiden yksikkö, hoitotiede  
Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, yleishallinto

## ANNA LIISA AHO

TtT, dosentti, yliopisto-opettaja

Tampereen yliopisto  
Terveystieteiden yksikkö, hoitotiede  
Pirkanmaan sairaanhoitopiiri, yleishallinto

## TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata vanhempien parisuhteeseen tulleita myönteisiä muutoksia lapsen kuoleman jälkeen. Tutkimuksessa tiedonantajina olivat äidit (n = 304) ja isät (n = 32), joilla oli omakohtainen kokemus lapsen kuolemasta. Tutkimuspyyntö esitettiin surujärjestöjen verkkosivuilla ja jäsenpostituslistalla sekä sellaisilla internetin keskustelupalstoilla, joissa surevat vanhemmat olivat kirjautuneena. Tutkimusaineisto kerättiin elektronisella (e)-lomakkeella, joka sisälsi vanhempiin, heidän parisuhteeseensa ja kuolleeseen lapseen liittyviä strukturoituja taustamuuttujakysymyksiä sekä yhden parisuhteeseen liittyvän avokysymyksen. Tutkimusaineisto analysoitiin induktiivista sisällön analyysia käyttäen.

Myönteisinä muutoksina lapsen kuoleman jälkeen vanhemmat kokivat parisuhteen merkityksen lisääntymisen, yhteisen elämäntarkoituksen löytymisen, puolison myötäelämisen kyvyn lisääntymisen, muiden perheenjäsenten arvostaminen lisääntymisen, tietoisien vuorovaikutuksen paranemisen ja parisuhteen pysyvyyteen panostamisen.

Lapsen kuolema tuo monimuotoisia myönteisiä muutoksia vanhempien parisuhteeseen. Muutokset kohdistuvat vuorovaikutukseen, selviytymiseen, arvomaailmaan ja vanhempien identi-

## ABSTRACT

### Positive changes in the relationship of the parents after their child's death

*Sirpa Sjöblom, MHS, Instructor*

*Marja Kaunonen, PhD, Professor*

*Anna Liisa Aho, PhD, Adjunct professor, University instructor*

The purpose of this study was to describe positive changes concerning parents' relationship following the death of their child. The data suppliers were mothers (n = 304) and fathers (n = 32) who had a personal experience on the death of their child. The research request was represented on websites of bereavement associations, on the mailing list of the members and on internet discussion forums, in which the bereaving parents were signed into. The research data was collected through an electronic form, which contained structured background variable questions related to parents, their relationship and their dead child. In addition, the questionnaire included one open-ended question concerning the parents' relationship. The research data was analyzed using inductive content analysis method.

The following issues were experienced as positive changes in the relationship of the parents after their child's death: The significance of the relationship increased, a common meaning of life was found, the spouse's empathy skills improved, respect for other family members increased, awareness of the interaction developed,

teettiin. Tutkimustulokset antavat yksityiskohtaista tietoa vanhempien parisuhteen tukemiseen ja lisäävät ymmärrystä parisuhteen myönteisistä muutoksista lapsen kuoleman jälkeen.

Asiasanat: parisuhde, lapsen kuolema, suru, muutos

and the stability of the relationship was more emphasized.

A death of a child brings various positive changes to parents' relationship. The changes affect areas of interaction, survival, set of values, and the identity of parents. The study results provide detailed information concerning support of parents' relationship. Furthermore, the results increase the understanding of the parents' relationship following the death of a child.

Key words: relationship, death of a child, bereavement, change

### **Mitä tutkimusaiheesta jo tiedetään?**

- Lapsen kuolema on järkyttävä kohtalo vanhemmille, mutta myös kriisitilanne vanhempien parisuhteelle.
- Lapsen kuoleman jälkeinen puolisoiden surun erilaisuus ja ymmärtämättömyys toisen surua kohtaan saattaa johtaa eroon.

### **Mitä uutta tutkimus tuo?**

- Tutkimus antaa yksityiskohtaista tietoa parisuhteen myönteisistä muutoksista lapsen kuoleman jälkeen.
- Parisuhteen vuorovaikutuksessa, yhdessäolossa ja sen pysyvyydessä, sekä arvomaailmassa, koettiin myönteisiä muutoksia, jotka vaikuttivat myös vanhemmuuteen.
- Myönteiset muutokset kohdistuivat parisuhteen eri osa-alueiden lisäksi vanhempien identiteettiin.

### **Mikä merkitys tutkimuksella on hoitotyölle ja hoitotyön koulutukselle?**

- Terveystieteiden tuloksia voidaan hyödyntää parisuhteen tukemisen tarpeen tunnistamisessa lapsen kuoleman jälkeisessä tilanteessa.
- Tutkimustieto antaa välineitä, joiden avulla vanhempien parisuhdetta voidaan tukea.
- Parisuhteen myönteisiä muutoksia painottamalla voidaan hoitotyössä ehkäistä parisuhteen ongelmia.

## **Tutkimuksen lähtökohdat**

Parisuhde on kahden ihmisen välinen emotionaalinen tunneyhteys, joka perustuu avoimeen vastavuoroisuuteen. Parisuhteessa yhdistyy kahden erillisen ihmisen oma ja yhteinen elämäntapa. Sen solmiminen on valinta, joka yleensä perustuu rakastamiseen ja kiintymykseen. (Maksimainen 2010, Malinen 2011.) Parisuhde on yksi elämämme merkittävimmistä ihmissuhteista. Jotta parisuhde toimisi hyvin, toisi iloa ja tyydytystä molemmille kumpaneille, suh-

detta pitäisi tietoisesti pyrkiä hoitamaan. Yksi tärkeimmistä asioista siinä on hyvä keskusteluyhteys. (Maksimainen 2010.)

Parisuhteeseen vaikuttavat erilaiset kriisitilanteet, kuten traumat, sairaudet ja kuolemantapaukset. Eroon johtavat monet erilaiset syyt, kuten uskottomuus, päihteiden käyttö, erimielisyys rahojen käytöstä ja huonot kommunikaatiotaidot. (Johnson ym. 2005, Dean ym. 2007.) Huono parisuhde, mustasukkaisuus, avioristiriidat ja erouhka voivat johtaa jopa perhesurmiin (Kauppi 2013). Lapsen kuolema on kriisitilanne,

joka aiheuttaa paineita myös vanhempien parisuhteelle. Vanhempien suruprosessin alkuvaiheessa lapsen kuolinsyy ja siihen liittyvät asiat korostuvat. Kuitenkin vanhempien surun ja selviytymiskeinojen yksilöllisyys ja erilaisuus lapsen kuoleman jälkeen saattavat johtaa keskinäisen tuen väheneemiseen ja ymmärtämättömyyteen toisen surua kohtaan (Aho 2010, Savolainen ym. 2014). Kun naisen ja miehen erilaisia reaktiomalleja kunnioitetaan ja parisuhteessa voidaan avoimesti kommunikoida, suru voi lähentää puolisoita. Ilman avointa keskustelua surun ja selviytymisen erilaisuus, yleinen ärtyvyys ja seksuaalinen etäisyys voivat kuitenkin aiheuttaa ongelmia parisuhteeseen. (Arnold & Gemma 2008, Cacciatore 2010, Lang ym. 2011, Dyregrov ym. 2012, Gilmer ym. 2012.) Suomessa kuolee vuosittain eri syistä noin 400 lasta, joista lähes 60 % kuolee ensimmäisen elinviikkonsa aikana. Tapaturmat ja väkivalta ovat pääasiallisina kuolinsyinä kouluikäisten lasten ja nuorten keskuudessa. Itsemurha on yleisin yksittäinen kuolinsyy 15–19-vuotiailla suomalaisilla nuorilla. Henkirikoksia tapahtuu Suomessa noin 120 vuodessa. (Tilastokeskus 2011). Tässä tutkimuksessa lapsen kuolinikä tai -tapaa ei ole rajattu, vaan lapsen kuolemalla tarkoitetaan tilannetta, jossa lapsi on kuollut ennen vanhempiaan.

Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että vanhempien parisuhdetta lapsen kuoleman jälkeen kuormittavat huonot kommunikaatiotaidot (Arnold & Gemma 2008, Aho 2010, Alam ym. 2012, Dyregrov ym. 2012), puolison alkoholin liikakäyttö tai uskottomuus (Cacciatore 2010, Lichtenthal ym. 2010, Dyregrov ym. 2011, Titus 2011). Lapsen kuolema voi rikkoa vanhempien välisen parisuhteen ja samalla koko perhe hajoaa. Tämä voi viime kädessä vaikeuttaa puolisoiden sekä lasten surun kohtaamista ja surusta selviytymistä. (Titus 2011, Alam ym. 2012.) Tarkkoja tilastoja lapsen kuoleman jälkeisistä avioerojen määristä ei Suomessa ole, mutta esimerkiksi Schwab :in (1998) mukaan 75 % vanhemmista eroaa lapsen kuoleman jälkeen.

Useat tutkimukset osoittavat, että parisuhteessa surusta puhuminen ja sen jaka-

minen, sekä avun ja tuen saaminen puolisoille on tärkeää. Täten on myös eettisesti perusteltua, että aihetta tutkitaan parisuhteen näkökulmasta (Swanson ym. 2007, Buchi ym. 2009, Lang ym. 2011). Tutkimukset osoittavat myös, että lapsen kuoleman kohdanneen vanhemmat kokevat varhaisessa vaiheessa tutkimukseen osallistumisen hyväksi, sillä tarve puhua kokemuksesta on suuri (Aho & Kylmä 2012). Huolimatta tutkimustietoon pohjautuvasta puhumisen tärkeydestä parisuhteessa, myönteisistä muutoksista lapsen kuoleman jälkeen on olemassa vähän tutkimustietoa ja se pohjautuu pääosin suruun liittyvien tutkimuksien oheislöydöksiin (Aho 2010, Dyregrov ym. 2011, Koskela 2011).

Puuttuminen parisuhdekriiseihin on tärkeää jo ennen kuin ne kärjistyvät. Kriisitilanteissa pariskunnat tarvitsevat nopeaa apua, koska vanhemman epätoivo voi syventyä nopeasti ja esimerkiksi perhesurma voi olla hyvin impulsiivinen teko. (Kauppi 2013.) Kriisitilanteissa pariskunnat käyttäytyvät hyvin eri tavoin.

Surun kohtaaminen ja surevan tukeminen on hoitotyön vaativimpia alueita, sillä niiden kohtaaminen edellyttävät henkilöstöltä tietoa ja taitoja (Contro ym. 2004, Moore ym. 2011). Surevien hoidon tarpeellisuutta ei ole ymmärretty, sillä yksittäisten kuolemantapausten jälkeen vanhemmat jäävät edelleen vaille pätevää hoitoa (Bellali & Papadatou 2007, Cacciatore 2007, Riley ym. 2007, Lang ym. 2011). Tämä tutkimus on osa laajempaa hanketta, jossa selvitetään vanhempien parisuhteen muutoksia lapsen kuoleman jälkeen. Aihealueesta tarvitaan lisätietoa, jotta vanhempien parisuhteeseen tulleita muutoksia voidaan paremmin ymmärtää ja hyödyntää niitä vanhempien tukemisessa ja parisuhdetta tukevien interventioiden kehittämisessä lapsen kuoleman jälkeen.

## Tutkimuksen tarkoitus

Tutkimuksen tarkoituksena oli kuvata myönteisiä muutoksia vanhempien parisuhteessa lapsen kuoleman jälkeen. Tutkimuk-

sen tavoitteena on tuottaa tietoa, jolla voidaan lisätä ymmärrystä vanhempien parisuhteeseen tulleista myönteistä muutoksista ja jota voidaan hyödyntää vanhempien parisuhteen tukemisessa lapsen kuoleman jälkeen.

## Aineisto ja menetelmät

### *Tutkimukseen osallistujat ja aineiston keruu*

Tutkimusaineisto kerättiin joulukuun 2012 ja huhtikuun 2013 välisenä aikana vanhemmilta, joilta oli kuollut lapsi. Tutkimuksen osallistumisen kriteerinä oli oma-kohtainen kokemus lapsen kuolemasta. Lapsen kuolintapaa, kuolinikää tai lapsen kuolemasta kulunutta aikaa ei rajattu tutkimuksessa.

Tutkimuspyyntö ja aineistokeruussa käytetty elektroninen lomake (e-lomake) esitettiin suomalaisten surujärjestöjen (KÄPY-Lapsikuolemaperheet ry, Surunauha – Itsemurhan tehneiden läheiset ry sekä HUOMA – Henkirikoksen uhrien läheiset ry) verkkosivuilla ja jäsenpostituslistalla. Lisäksi aineistoa kerättiin internetin suljettujen keskustelupalstojen kautta, jossa lapsen kuoleman kokeneet vanhemmat ovat kirjautuneena (esim. facebook). Tutkimusaineiston keruussa käytetty e-lomake sisälsi vanhempiin, kuolleeseen lapseen ja parisuhteeseen liittyviä taustamuuttujia (Taulukko 1) sekä yhden avoimen kysymyksen; *Minkälaisia myönteisiä muutoksia lapsen kuolema on tuonut parisuhteeseen?* Tutkimukseen vastaajista 90 % (n=304) oli äitejä ja 10 % (n=32) isiä.

### *Aineiston analysointi*

E-lomakkeen vastaukset tallentuivat valmiiksi kirjalliseen muotoon analysointia varten. Tutkimusaineisto analysoitiin induktiivisella sisällönanalyysillä (Kylmä & Juvakka 2007, Hirsjärvi ym. 2009, Ronkainen ym. 2011). Analyysin aluksi vanhempien kirjoittamia vastauksia luettiin moneen kertaan läpi. Alkuperäisistä vastauksista

etsittiin parisuhteeseen tulleita myönteisiä muutoksia (esim. äiti 184). Analyysiyksiköksi valittiin lause tai ajatuskokonaisuus. Löydetyt alkuperäisilmaukset pelkistettiin ja pelkistykseen lisättiin kutakin vastaajaa kuvaava tunniste. Tutkimusaineistosta saatiin 872 pelkistettyä ilmausta. Analyysia jatkettiin yhdistämällä samaa tarkoittavat pelkistetyt ilmaukset alakategorioiksi ja ne nimettiin sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Aineistosta muodostui 15 alakategoriaa, jotka luokiteltiin samankaltaisen sisällön mukaan yläkategorioiksi (6 kpl). Muodostetut ala- ja yläkategoriat nimettiin aineistolähtöisesti. (Kylmä & Juvakka 2007, Ronkainen ym. 2011.)

### *Eettisyyden ja luotettavuuden tarkastelu*

Tutkimuksen toteuttamiseen saatiin luvat surujärjestöiltä ja internet-ryhmien moderaattoreilta. Vanhemmat antoivat tietoisien suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta vastaamalla e-lomakkeeseen. Kyselylomakkeella toteutettu tutkimus antoi mahdollisuuden vastata täysin anonyymisti. Tutkimuksen aineiston keruumenetelmä sopi laadullisen tutkimuksen ja arkaluonteisen aineiston hankintaan (Aho & Kylmä 2012). Tutkimusaiheen valinta oli perusteltua tutkimustiedon puutteen ja tutkimustiedon hyödyntämisen ja surevien vanhempien tukemisen näkökulmasta (Kylmä & Juvakka 2007). Tutkimuksen eri vaiheissa voitiin palata tutkimusaineistoon, sillä aineisto oli tutkijan käytössä koko analyysin ajan. Kyselylomakkeen kysymykset olivat selkeitä ja vanhempien yksityiskohtaiset vastaukset vähensivät mahdollista tulkintaa. Tutkimuksen jokaisessa vaiheessa noudatettiin hyviä eettisiä periaatteita ja kunnioitettiin vanhempiä, joilta on kuollut lapsi (ETENE 2001).

Tutkimustulosten luotettavuutta lisää se, että tutkimusaineisto pohjautuu vanhempien oma-kohtaisiin kokemuksiin ja heidän kirjoittamat kokemukset on analysoitu yksityiskohtaisesti. Tutkimusaineisto oli määrällisesti suuri, mikä asetti haastetta sen hallittavuudelle, mutta samanaikaisesti antaa tutkimustuloksille induktiivisuutta ja

rikkautta. Aineistosta ilmeni, että lapsen kuolema toi monimuotoisia myönteisiä muutoksia parisuhteeseen. Vanhemmilla oli samankaltaisia, mutta myös toisistaan täysin erilaisia kokemuksia parisuhteen muutoksista lapsen kuoleman jälkeen. Aineistossa saavutettiin saturaatio, sillä yksilöllisistä kokemuksista huolimatta siinä toistui useita samankaltaisia parisuhteen myönteisiä muutoksia lapsen kuoleman jälkeen.

Aineiston analyysin uskottavuutta lisää se, että aineiston pelkistämiseen käytettiin riittävästi aikaa. Tutkimustuloksena raportoidaan vanhempien parisuhteen myönteiset muutokset sellaisenaan kuin ne aineistosta nousevat. Analyysin luotettavuutta lisäämään on tuloksissa esitetty esimerkkejä vanhempien parisuhteeseen tulleista myönteisistä muutoksista, poistaen niistä vastaajien tunnistetut. Vanhempien kokemuksia parisuhteesta voidaan soveltaa tai siirtää koskemaan muita vanhempia, jotka kohtaavat lapsen kuoleman. Toisaalta mukana oli myös hyvin yksilöllisiä kokemuksia, joita ei voi välttämättä yleistää. (Metsämuuronen 2009.) Koska vastaajista suurin osa oli äite-

jä (n = 304), painottuu vastauksissa naisten näkökulma asiaan.

## Tulokset

### *Tutkimukseen osallistuvien vanhempien taustatietoja*

Tutkimuksen tiedonantajina olivat lapsen kuoleman kokeneet äidit (n = 304) ja isät (n = 32). Äidit olivat iältään 25–64- ja isät 27–60-vuotiaita (Taulukko 1). Valtaosa äideistä (98 %) oli parisuhteessa ja isistä kaikki. Vanhemmilla oli pääosin toiseen asteen ammatillinen tutkinto tai korkeakoulututkinto. Äideistä 64 % ja isistä 84 % oli työelämässä. Eniten lapsia oli kuollut kohtuun (34 % äideillä, 38 % isillä) tai sairauden seurauksena (äideillä 33 %, isillä 32 %). Noin puolet lapsista (49 %) oli kuollut alle yhden päivän ikäisenä. Tämänhetkiseen parisuhteeseen kuolleen lapsen vanhemman kanssa oltiin erittäin tyytyväisiä (39 % äidit, 41 % isät) tai melko tyytyväisiä (53 % äidit, 44 % isät) (Taulukko 1).

*Taulukko 1. Äitien ja isien taustatiedot*

Taustamuuttuja	Äidit (n = 304)		Isät (n = 32)	
	n	%	n	%
<b>Ikä</b>				
25–29 vuotta	49	16	3	9
30–39 vuotta	154	51	14	44
40–49 vuotta	65	21	9	28
50–64 vuotta	36	12	6	19
<b>Siviilisäätty</b>				
Parisuhteessa	297	98	28	100
Ei parisuhteessa	7	2	–	–
<b>Peruskoulutus</b>				
Ei ammatillista koulutusta	7	2	1	3
Ammatillinen koulutus	139	46	15	47
Korkeakoulututkinto	158	52	16	50
<b>Sosioekonominen tausta</b>				
Työelämässä	195	64	27	84
Ei työelämässä	109	36	5	16

*Taulukko 1 jatkuu.*

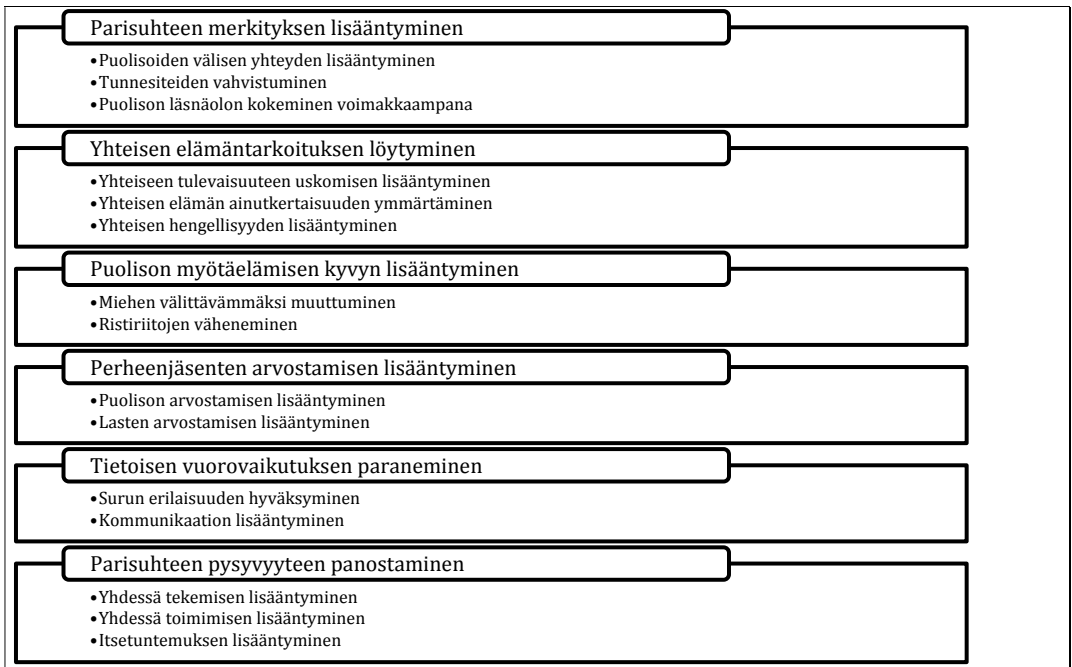
Taulukko 1 jatkuu.

Taustamuuttuja	Äidit (n = 304)		Isät (n = 32)	
	n	%	n	%
<b>Lapsen kuolemasta kulunut aika</b>				
Alle 6 kuukautta	56	18	10	31
Yli 6 kk–1 vuosi	54	18	8	25
Yli 1 vuosi–5 vuotta	78	27	5	16
Yli 5 vuotta–10 vuotta	39	13	4	13
Yli 10 vuotta–15 vuotta	14	5	3	9
Yli 15 vuotta–20 vuotta	19	6	2	6
Enemmän	44	14	–	–
<b>Lapsen kuolinsyy</b>				
Sairaus	103	34	12	38
Tapaturma tai onnettomuus	16	5	4	13
Kätkykuolema	21	7	1	3
Kohtukuolema	102	33	8	25
Itsemurha	14	5	3	9
Henkirikos	6	2	1	3
Muu	42	14	3	9
<b>Lapsen kuolinikä</b>				
Alle 1 päivä	148	49	17	53
Yli 1 päivä–alle 7 päivää	27	9	4	13
Yli 7 päivää–3 vuotta	74	24	3	9
Yli 3 vuotta–10 vuotta	19	6	2	6
Yli 10 vuotta–15 vuotta	13	4	3	9
Yli 15–20 vuotta	12	4	1	3
Yli 20 vuotta–34 vuotta	11	4	2	6
<b>Kuolleen lapsen sukupuoli</b>				
Tyttö/nainen	129	42	16	50
Poika/mies	174	57	16	50
Ei tiedossa	1	0,3	–	–
<b>Tyytyväisyys parisuhteeseen kuolleen lapsen vanhemman kanssa</b>				
Erittäin tyytyväinen	114	39	13	41
Melko tyytyväinen	155	53	14	44
Ei tyytyväinen / tyytymätön	11	4	5	15
Melko tyytymätön	11	4	–	–
Erittäin tyytymätön	3	1	–	–

### Myönteiset muutokset parisuhteessa

Vanhemmat kokivat myönteisinä parisuhteen muutoksina lapsen kuoleman jälkeen (Kuvio 1) **parisuhteen merkityksen lisääntymisen, yhteisen elämäntarkoituk-**

**sen löytymisen, puolison myötäelämissen kyvyn lisääntymisen, perheenjäsenien arvostamisen lisääntymisen sekä tietoisien vuorovaikutuksen paranemisen ja parisuhteen pysyvyyteen panostamisen.**



Kuvio 1. Myönteiset muutokset lapsen kuoleman jälkeen parisuhteessa vanhempien kokemina

### Parisuhteen merkityksen lisääntyminen

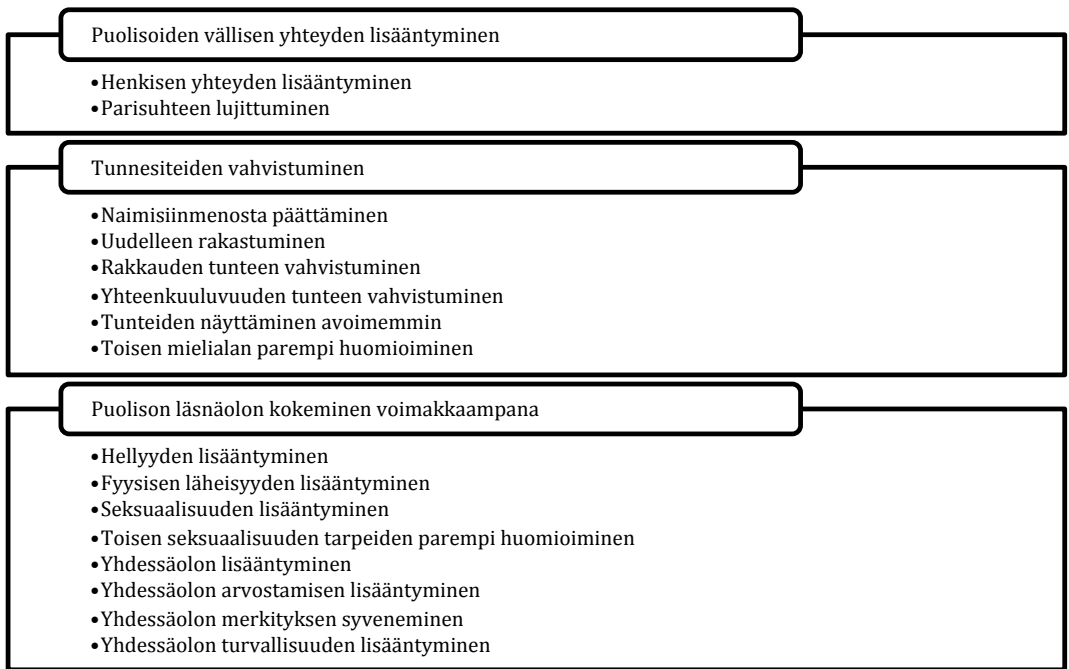
**Parisuhteen merkityksen lisääntymiseen** (Kuvio 2) liittyy **puolisoiden välisen yhteyden lisääntyminen, tunnesiteiden vahvistuminen ja puolison läsnäolon kokeminen voimakkaampana**. Puolisoiden välisen yhteyden lisääntyminen sisälsi henkisen yhteyden lisääntymisen ja parisuhteen lujittumisen. Vanhemmat halusivat vahvistaa tunnesiteitään toiseen päätöksellä naimisiinmenosta tai yhdessä pysymisestä. Päätös naimisiinmenosta saattoi syntyä välittömästi lapsen kuoleman jälkeen tai myöhemmin. Tunnesiteiden vahvistumiseen liittyi uudelleen rakastuminen ja rakkaiden tunteiden vahvistuminen. Vanhemmat kokivat tunnesiteiden vahvistumiseen sisältyvän myös yhteenkuuluvuuden tunteiden vahvistumisen ja tunteiden näyttämisen avoimemmin. Vaikeita tunteita näytettiin avoimemmin parisuhteessa kuin ennen lapsen kuolemaa. Lisäksi parisuhteessa

sa toisen mielialoja huomioitiin paremmin ja toisen tunteminen parani.

*”... Läbes välittömästi lapsen kuoleman myötä aloimme aktiivisesti puhua naimisiin menosta... tabdomme osoittaa toisillemme, että meitä ei voi erottaa mikään..”*

*”Meidän subteemme on ollut erittäin hyvä ja vakaa jo ennen lapsen kuolemaa, mutta jotenkin tuntuu, että kuolema yhdisti meitä entisestään...”*

Puolison läsnäolon kokemiseen voimakkaampana liittyi hellyyden lisääntyminen, fyysisen läheisyyden ja seksuaalisuuden lisääntyminen. Myös toisen seksuaalisten tarpeiden parempi huomioiminen, yhdessäolon lisääntyminen ja yhdessäolon arvostaminen liittyivät toisen läsnäoloon voimakkaampana kokemiseen.



Kuvio 2. Parisuhteen merkityksen lisääntyminen

Rakkaan puolison läsnäolo koettiin kaikkein lohduttavimmaksi asiaksi lapsen kuoleman jälkeen. Yhdessäolon arvostaminen lisääntyi myös vastoinkäymisiä kohdatessa, ja niihin oli helpompi suhtautua. Yhdessäolon merkityksen syveneminen ja turvallisuuden lisääntyminen yhdessäolossa olivat vanhempien mukaan myönteisiä muutoksia, johon toisen läsnäolon kokeminen voimakkaampana vaikutti.

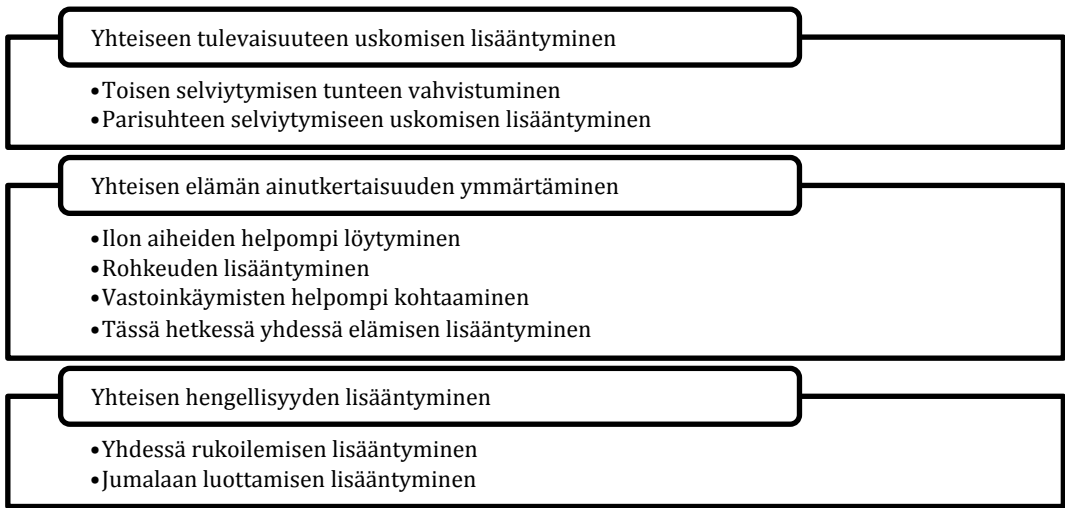
...”Seksuaalisuus on muuttunut taas seurusteluaikaisiksi seikkailuiksi..., nauttin todella parisuhteestamme ja uudesta rohkeudesta puhua omista toiveista ja haluista. On ollut ihana löytää subteeseen alkuaikojen kipinää..”

”Yhteinen syvä, järkyttävä kokemus jonka voi jakaa vain puolison kanssa. Myönteisyys on siten vain ymmärrystä lisäävä osa tunne-elämän osalta. Muut ovat kuitenkin ulkopuolisia.”

### Yhteisen elämäntarkoituksen löytäminen

Parisuhteen myönteisenä muutoksena **yhteisen elämäntarkoituksen löytymiseen** (Kuvio 3) sisältyi **yhteiseen tulevaisuuteen uskomisen, yhteisen elämän ainutkertaisuuden ymmärtäminen ja yhteisen hengellisyyden lisääntyminen**. Yhteiseen tulevaisuuteen uskomista lisäsi joko toisen selviytymisen tunteen vahvistuminen tai parisuhteen selviytymiseen uskominen lisääntyminen lapsen kuoleman jälkeen. Usko tulevaisuuteen lisääntyi, jos tunne selviytymisestä oli vahva ja toi siten myönteisyyttä parisuhteeseen. Vanhemmat kokivat yhteisen elämän ainutkertaisuuden ymmärtämisen auttavan löytämään ilon aiheita helpommin, lisäävän rohkeutta puolisoitten elämässä tai koettiin, että vastoinkäymiset kohdattiin helpommin. Lapsen kuolema toi parisuhteeseen erilaisen näkökulman kuin aikaisemmin, ja opetti elämää tässä hetkessä.





Kuvio 3. Yhteisen elämäntarkoituksen löytyminen

Vanhemmat kokivat, että yhteistä hengellisyuden lisääntymistä tapahtui yhteisen rukoilemisen lisääntymisen kautta, Jumalaan luottamisen lisääntymisen tai arvomaailman samankaltaistumisen kautta.

*”Mieheni arvomaailman samankaltaisuus omani kanssa avautui selkeästi ja tuli todistetuksi kriisitilanteessa. Pystyimme monella tavalla jakamaan asian yhdessä elämällä...”*

#### Myötäelämisen kyvyn lisääntyminen

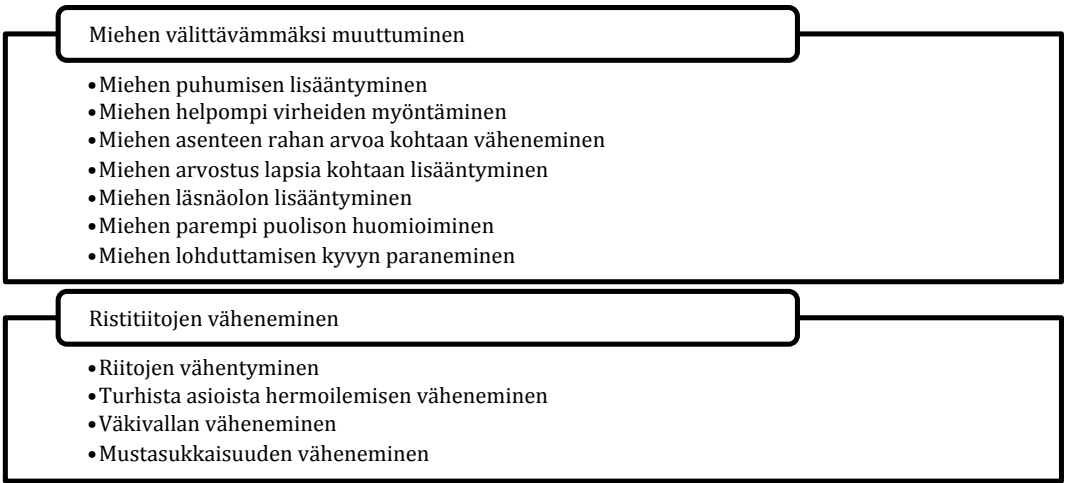
**Puolison myötäelämisen kyvyn lisääntyminen** (Kuvio 4) sisälsi **miehen välittävämmäksi muuttumisen** ja **ristiriitojen vähenemisen**. Äidit sanoivat miehen muuttuneen välittävämmäksi puoliseksi lapsen kuoleman jälkeen. Miehet puhuivat enemmän ja erityisesti tunteista puhuminen lisääntyi. Lisäksi mies myönsi helpommin virheensä, miehen arvostus rahaa kohtaan väheni ja miehen arvostus lapsiaan kohtaan lisääntyi. Myönteisenä muutoksena koettiin myös miehen läsnäolon lisääntyminen parisuhteessa. Äidit kokivat miehensä huomioivan paremmin ja kykenevän lohduttamaan paremmin heitä.

Ristiriitojen väheneminen sisälsi riitojen vähentymisen ja turhien asioiden hermoilemisen vähenemisen parisuhteessa. Vanhemmat näkivät ristiriitatilanteet oikeassa mittakaavassa, turhista asioista ei hermoiltu enää samalla tavalla kuin ennen lapsen kuolemaa. Ristiriitojen vähenemiseen liittyi myös väkivallan ja mustasukkaisuuden väheneminen parisuhteessa.

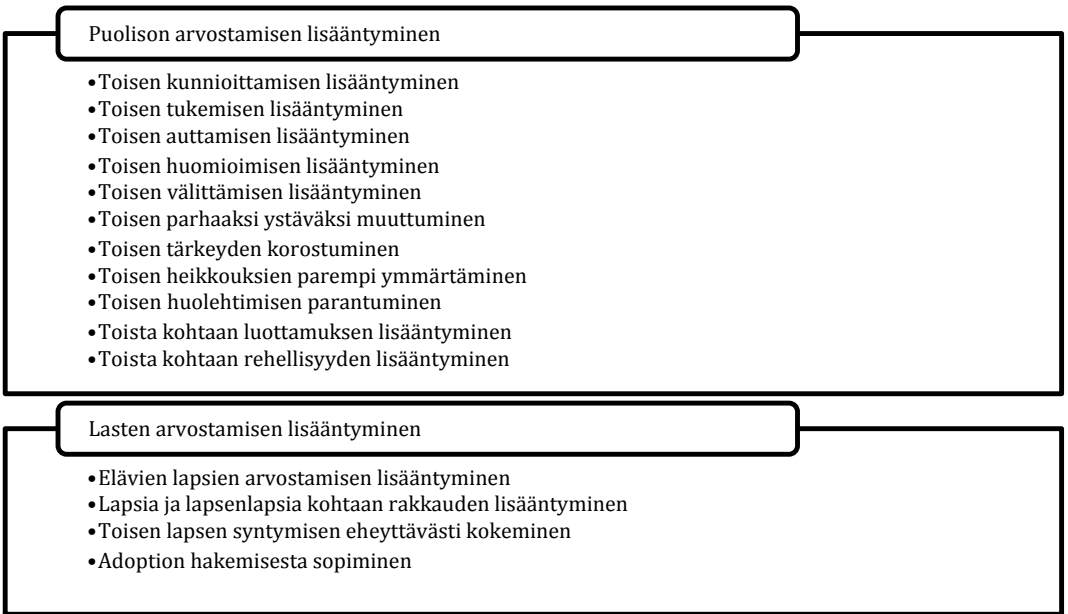
#### Perheenjäsenten arvostamisen lisääntyminen

Parisuhteen myönteisenä muutoksena **perheenjäsenten arvostamisen lisääntyminen** (Kuvio 5) ilmeni sekä **puolison** että **lasten arvostuksen lisääntymisenä**. Puolison arvostamisen lisääntymiseen sisältyi toisen kunnioittamisen, tukemisen, auttamisen, huomioimisen ja välittämisen lisääntyminen. Lisäksi puoliso koettiin parhaaksi ystäväksi, ja hänen tärkeys korostui, puolison heikkouksia ymmärrettiin paremmin ja puolison huolehtiminen parantui.

Vanhempien luottamus ja rehellisyys toista kohtaan lisääntyivät lapsen kuoleman jälkeen, kun puolisoa arvostettiin enemmän. Lasten arvostamiseen sisältyi elossa olevien lasten suurempi arvostus ja rakkaus



*Kuvio 4. Puolison myötäelämisen kyvyn lisääntyminen*



*Kuvio 5. Perheenjäsenten arvostamisen lisääntyminen*

kasvoi lapsia ja lapsenlapsia kohtaan. Lisäksi vanhemmat kokivat toisen lapsen syntymisen eheyttävänä tai saattoivat sopia adoption hakemisesta.

*”... Elossa olevat lapset ovat todella tärkeitä, ja yritämme rakastaa heitä sekä osoittaa rakkautta vaikka olemme yhden lapsen menettäneet.”*

### Surun erilaisuuden hyväksyminen

- Toisen surun kunnioittamisen lisääntyminen
- Toisen erilaisen surun ilmenemisen kunnioittaminen
- Toisten erilaisten selviytymiskeinojen ymmärtäminen

### Kommunikaation lisääntyminen

- Puhumisen helpottuminen
- Huumorin lisääntyminen
- Tunteista puhumisen lisääntyminen
- Keskustelun sisältöjen syveneminen
- Keskustelun lisääntyminen
- Keskustelun sisältöjen avoimemmaksi muuttuminen
- Asioista keskustelemaan oppiminen
- Vaikeista asioista puhumisen helpottuminen
- Toisen kuuntelemisen lisääntyminen
- Oman tahdon ilmaisemisen paraneminen

Kuvio 6. Tietoisen vuorovaikutuksen paraneminen

### Tietoisen vuorovaikutuksen paraneminen

Parisuhteen myönteisenä muutoksena **tietoisen vuorovaikutuksen paraneminen** (Kuvio 6) muodostui **surun erilaisuuden hyväksymisestä** ja **kommunikaation lisääntymisestä**.

Yhteistä surun erilaisuuden hyväksymiseen ja kommunikaation lisääntymiseen kohdistuvista muutoksista oli se, että tietoisesti pyrittiin parantamaan vuorovaikutusta parisuhteessa lapsen kuoleman jälkeen.

Surun erilaisuuden hyväksymiseen kuului toisen surun kunnioittamisen lisääntyminen. Puolisot kunnioittivat ja ymmärsivät toistensa erilaista ja eritahtista surua sekä erilaisia selviytymiskeinoja.

Vanhemmat kokivat, että kommunikaation lisääntyessä puhuminen helpottui, huumori lisääntyi ja tunteista puhuminen lisääntyi puolisoiden välillä. Myös keskustelu syveni ja lisääntyi. Keskustelujen sisällöt muuttuivat paremmiksi ja avoimemmiksi. Lisäksi parisuhteessa opittiin keskustelemaan asioista. Vaikeista asioista kertominen puolisolille koettiin helpommaksi kuin en-

nen lapsen menetystä. Toisen kuunteleminen lisääntyi ja omaa tahtoa ilmaistiin paremmin

*”Vuorovaikutus kebittynyt roimasti, kun kuolemasta oli kulunut n. 6 kk:tta. Minun oli pakko saada pubua lapsen isän kanssa asiasta, ja hän suri olemalla hiljaa... Nyt meillä on molemmilla sellainen olo, että mikään ei voi enää tulla väliimme...”*

### Parisuhteen pysyvyyteen panostaminen

**Parisuhteen pysyvyyteen panostaminen** (Kuvio 7) parisuhteen myönteisenä muutoksena sisälsi **yhdessä tekemisen** ja **yhdessä toimimisen lisääntymisen** ja **itsetuntemuksen lisääntymisen**. Yhdessä tekemisen lisääntyminen sisälsi uusien harrastuksien tai uusien kiinnostuksen kohteiden lisääntymistä. Yhdessä toimimisen lisääntymisellä haluttiin asioiden yhdessä jakamista korostaa tai jakaa muille ihmisille kokemusta.



Kuvio 7. Parisuhteen pysyvyyteen panostaminen

*”... Yhdessä on myös tultu julkisuuteen ja tehty valistustyötä rattijuoppoutta vastaan.”*

Vanhemmat muuttuivat myös itse parisuhteessa paremmaksi, kuin ennen lapsen kuolemaa ja tämä näkyi itsetuntemuksen lisääntymisenä. Myönteisinä muutoksina koettiin kärsivällisyyden lisääntyminen puolisoa kohtaan, itsekyyden väheneminen ja itsestä huolehdittiin paremmin. Lisäksi itsetuntemuksen lisääntymisen muutos kohdistui omien heikkouksien rohkeampaan esiintuomiseen. Vanhemmat kokivat, että lapsen kuolema oli niin kova muutos ja paljastaa itsestä kaiken, joten on pakko muuttua itse. Samalla kaikki mitä ei koeta hyväksi, jää pois parisuhteesta.

## Pohdinta

Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat kokivat sekä tunteiden vahvistumisen että toisen läsnäolon antavan parisuhteelle uudenlaisen merkityksen lapsen kuoleman jälkeen. Hellyys, läheisyys ja rakkaus olivat

tärkeitä asioita, jotka vaikuttivat parisuhteen arkeen ja muuhun toimintaan. Läsnäolo lisääntyi ja yhdessä jaksettiin kestää enemmän. Vanhemmat kokivat fyysisen, henkisen ja seksuaalisen läheisyyden vaikutuksen parisuhteessa alkavan joko heti tai hyvin nopeasti lapsen kuoleman jälkeen. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että parisuhteen seksuaalista lähestymistä voi ilmetä yhdessä muun lähentymisen kanssa

(Swanson ym. 2007, Dyregrov ym. 2011), mutta esimerkiksi toisen seksuaalisten tarpeiden parempaa huomioimista, ei ole tuotu aiemmissä tutkimuksissa esiin. Tuloksista ilmeni, että vanhemmat halusivat mennä naimisiin mahdollisimman nopeasti lapsen kuoleman jälkeen tai tekivät vakaan päätöksen pysyä yhdessä vaikean kriisin keskellä. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että suru voi lujittaa parisuhdetta, jos parisuhde koetaan merkitykselliseksi (Kuhn 2008, Cacciatore 2010, Thompson ym. 2011, Titus ym. 2011), mutta myönteisten muutosten ilmenemisestä välittömästi parisuhteessa, esimerkiksi naimisiinmenon kautta, on olemassa hyvin vähän tietoa. Sen sijaan on tietoa siitä, että lapsen kuolema voi joh-

taa parisuhteen päättymiseen (Titus 2011, Alam ym. 2012). Tutkimustulokset osoittavat, että myönteisiä muutoksia voi tulla parisuhteeseen välittömästi lapsen kuoleman jälkeen.

Surusta huolimatta vanhemmat kokivat kiitollisuutta lapsensa elämästä ja yhteisestä ajasta hänen kanssaan. Tämän tutkimuksen mukaan yhteisen elämäntarkoituksen lisääntyminen ilmeni esimerkiksi tässä hetkessä yhdessä elämisen lisääntymisenä ja niin, ettei jaksettu kuunnella muiden vanhempien valituksia. Vastaavasti muut vanhemmat eivät enää jaksaneet tai halunneet kuulla lapsen kuolemasta. Puolisot tunsivat olonsa ulkopuolisiksi seurassa, jossa puheet keskittyivät heille pinnallisiin asioihin. Parisuhde antoi tässä kohdin tukea, jota ilman koettiin lähes mahdottomaksi selviytyä. Aikaisemmat tutkimukset (Aho 2010, Cacciatore 2010, Thompson ym. 2011, Titus ym. 2011) osoittavat omalta läheiseltä saadun tuen tärkeimmäksi tuen muodoksi. Sen sijaan sitä, että rohkeuden lisääntyminen parisuhteessa auttoi ulkopuolisuuden kokemisen tunteeseen, ei ole painotettu aiemmissä tutkimustuloksissa. Parisuhteen hengellisen elämän kasvuun on olemassa tukea, mutta esimerkiksi hengellistä koulutusta asioiden läpikäymisen muodossa vaikeassa elämäntilanteessa voisi lisätä.

Puolison myötäelämisen kyvyn lisääntyminen tuli tämän tutkimuksen kautta hyvin esille, poiketen aikaisemmista tutkimuksista. Myötäelämisen kyky oli hyvin kokonaisvaltaista parisuhteessa ja varsinkin naiset kokivat puolisoiden muuttuneen tässä suuresti. Tulokset eivät anna tietoa kuitenkaan siitä, ovatko muutokset pysyviä parisuhteessa, esimerkiksi väkivallan vähenemisen suhteen.

Vanhemmat halusivat sitoutua parisuhteeseen tietoisesti vuorovaikutuksen kautta. Päätös siitä, että tietoisesti pyritään ymmärtämään toisen surua tai parantaa kommunikaatiota oli keskeistä.

Puolisot halusivat puhua parisuhteessaan heille tärkeistä asioista, ja vaikeistakin tunteista. Huumorin käyttö nähtiin vanhempien keskuudessa tärkeäksi voimavaraksi parisuhteessa ja siitä muodostui hyvin

omannäköistä, jota ulkopuolisten oli mahdotonta ymmärtää. Lapsen kuoleman kokeneille vanhemmille tulisi antaa tietoa siitä, että parisuhteeseen liittyviä ongelmia surun keskellä voidaan käsitellä myös huumorin avulla. Tulosten mukaan huumori saattoi olla parisuhteessa tutkimustulosten mukaan hyvinkin rankkaa, ja se saattoi olla ainoa vuorovaikutuksen muoto, mutta sen avulla saatiin estää avioero. Parisuhteessa muodostui myös tärkeäksi toisen surun ymmärtäminen ja tukeminen tietoisesti, jota aikaisemmat tutkimukset tukevat (Arnold & Gemma 2008, Aho 2010, Lang ym. 2011, Dyregrov ym. 2012, Gilmer ym. 2012).

Tässä tutkimuksessa puoliset halusivat panostaa suhteen selviytymiseen ja samalla keskittyä toimimaan enemmän yhdessä. Aikaisemmissa tutkimuksissa on osoitettu, että usein pariskunnat haluavat auttaa toiminnallaan muita samassa tilanteessa olevia (Arnold & Gemma 2008, Kuhn 2008, Buchi ym. 2009, Lichtenthal ym. 2010). Sitä vastoin aikaisemmissa tutkimuksissa ei ole tuotu riittävästi esiin parisuhteen selviytymisen yhteyttä yhdessä toimimiseen ja tekemiseen, ja sen vaikutusta surun käsittelyyn. Vanhemmat kokivat olevansa väsyneitä surumiseen ja haluttiin ajatella muuta. Yhteisen toiminnan kautta saatiin huomio surusta hetkeksi muulle ja vanhemmat kokivat saavansa lisää uskoa tulevaisuuteen ja surusta selviytymiseen. Riitti, että toinen puolisoista uskoi ja tuki toista parisuhteessa, kun toinen ei jaksanut. Vanhempien omaehtoiseen toiminnan tukemiseen voitaisiin kiinnittää enemmän huomiota. Julkisella toiminnalla voidaan vaikuttaa isoon osaan väestöstä, esimerkiksi yhteiskunnallisissa keskusteluissa jakamalla tietoa tai antamalla itsemurhan, henkirikoksen tai rattijuopumuksen uhrien omaisille mahdollisuuksia osallistua parisuhderyhmiin, esimerkiksi vertaistoiminnan kautta.

Merkittävää oli myös tutkimuksesta saatu tieto siitä, kuinka puolisoiden itsetuntemus lisääntyi. Se, että parisuhteen eteen täytyy nähdä vaivaa (Kuhn 2008, Cacciatore 2010, Thompson ym. 2011, Titus ym. 2011), on tuotu esiin aiemmin, muttei siitä, että puoliset kokivat itse muuttuneensa paremmiksi

parisuhteesta vaikeasta elämäntilanteesta huolimatta. Aikaisemmissa tutkimuksissa on sen sijaan osoitettu, että surun myötä tapahtuu persoonallista kasvua (Hogan 2002, Aho 2010).

Tutkimustuloksia voidaan hyödyntää yhteiskunnassamme laajasti surevien vanhempien parisuhteen tukemisessa. Tieto vanhempien parisuhteen myönteisistä muutoksista lapsen kuoleman jälkeen auttaa sekä surevia vanhempia että auttajatahoja ymmärtämään ja löytämään vanhempien parisuhteeseen tulleita myönteisiä muutoksia lapsen kuoleman jälkeen. Parisuhteen tukeminen on tärkeää vanhempien itsensä, heidän elossa olevien lastensa sekä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. Tällä tavoin voidaan vahvistaa vanhempien omia voimavaroja hyvän parisuhteen ylläpitämiseksi. Parisuhteen myönteisiä muutoksia painottamalla ja tietoa jakamalla, voidaan myös ehkäistä parisuhteen ongelmia, kuten itsemurhia tai avioeroja. Vanhempia voidaan kannustaa hoitamaan parisuhdettaan

esimerkiksi osallistumalla parisuhdekursseille tai muihin parisuhdetapahtumiin.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että vaikka lapsen kuolema on kriisitilanne parisuhteelle, sen myötä vanhemmat voivat löytää myös useita myönteisiä asioita parisuhteestaan. Tulosten mukaan omien heikkouksien rohkeammalla näyttämisellä ja toisen heikkouksien hyväksymisellä voidaan pitää yllä hyvää parisuhdetta. Vanhempien kokemat parisuhteen muutokset kohdistuivat monimuotoisesti vuorovaikutukseen, selviytymiseen, arvomaailmaan ja vanhempien identiteettiin lapsen kuoleman jälkeen. Lisätietoa tarvittaisiin lapsen kuoleman tuomien myönteisten muutosten kestosta ja pysyvyydestä.

## VASTUUALUEET

Tutkimuksen suunnittelu: MK, ALA, aineistonkeruu: ALA, aineiston analysointi: SS, käsikirjoituksen kirjoittaminen: SS, ALA: käsikirjoituksen kommentointi: MK, ALA

## LÄHTEET

- Aho AL. 2010. *Isän suru lapsen kuoleman jälkeen. Tuki-interventio ja sen arviointi*. Akateeminen väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 1551. Tampereen Yliopistopaino Oy, Juvenes Print.
- Aho AL & Kylmä J. 2012. Sensitiivinen tutkimus hoitotieteessä -näkökohtia tutkimusprosessin eri vaiheissa. *Hoitotiede* 24 (4), 271–280.
- Alam R, Barrera M, D'Agostino, Norma N, David B & Schneiderman, G. 2012. Bereavement Experiences of Mothers and Fathers Over Time After the Death of a Child Due to Cancer. *Death Studies* 36 (1), 1–22.
- Arnold J & Gemma P B. 2008. The Continuig Prosess of Parental Grief. *Death studies* 32 (7), 658–673.
- Bellali T& Papadatou D. 2007. The decision-making process of parents regarding organ donation of their brain dead child: a Greek study. *Social Science & Medicine* 64 (2), 439–50.
- Buchi S, Morgeli H, Schnyder U, Jenewein J, Glaser A, Fauchere JC, Ulrich Bucher H & Sensky T. 2009. Shared or discordant grief in couples 2-6 years after the death of their premature baby: effects on suffering and posttraumatic growth. *Psychosomatics* 50 (2), 123–30.
- Contro N, Larson J, Scofield S, Sourkes B & Cohen H. 2004. Hosbital Staff and Family perspectives Regarding Quality of Pediatric Palliative Care. *Pediatrics* 114 (5), 1248 –1252.
- Cacciatore J. 2010. The unique experiences of women and their families after the death of a baby. *Social Work in Health Care* 49 (2), 134–48.
- Dean LR, Carroll JS & Yang C. 2007. Materialism, Perceived Financial Problems, and Marital Satisfaction. *Family and Consumer Sciences Research Journal* 35 (3), 260–281.
- Dew JP. 2009. The gendered meanings of assets for divorce. *Journal of Family and Economic* 30 (1), 20–31.
- Dew J & Wilcox WB. 2011. Motherhood and Marriage. *A Response Journal of Marriage and Family* 73 (1), 29–32.
- Dyregrov A & Gjestad R. 2011. Sexuality Following the Loss of a Child. *Death Studies* 35 (4), 289–315.
- Dyregrov A & Gjestad, R. 2012. Bereavement Care Losing a child: the impact on parental sexual activity. *Bereavement care* 31 (1), 18–24.
- ETENE. 2001. Terveysthuollon yhteinen arvopohja, yhteiset tavoitteet ja periaatteet. Etene-julkaisuja 1. [http://www.etene.fi/document\\_library/](http://www.etene.fi/document_library/).pdf
- Gibson J, Gallagher M & Jenkins M. 2010. The experiences of parents readjusting to the workplace following the death of a child by suicide. *Death Studies* 34 (6), 500–528.
- Gilmer MJ, Foster TL, Vannatta K, Barrera M, Davies B, Dietrich MS, Fairclough DL, Grollman J & Gerhardt CA. 2012. Changes in parents after the death

- of a child from cancer. *Journal of Pain & Symptom Management* 44 (4), 572–582.
- Hirsjärvi S, Remes P & Sajavaara P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Hogan N S & Schmidt L A. 2002. Testing the grief to personal growth model using structural equation modeling. *Death Studies* 26 (8), 615–634
- Johnson M D, Cohan C L, Davila J, Lawrence E, Rogge RD, Karney BR, Sullivan KT & Bradbury TN. 2005. Problem-Solving Skills and Affective Expressions as Predictors of Change in Marital Satisfaction. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 73 (1), 15–27.
- Kauppi A. 2012. *Filicide: intra-familial child homicides in Finland 1970–1994*. Akateeminen väitöskirja. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Health Sciences No 118.
- Koskela H. 2011. *Lapseni elää aina sydämessäni! Lapsen menetyksen merkitys vanhemman spiritualiteetin muotoutumisessa*. Itä-Suomen yliopisto. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 114. Bookwell. Porvoo.
- Kuhn SK. 2008. *The process of parental bereavement following the violent death of a child*. Duquesne University.
- Kylmä J & Juvakka T. 2007. *Laadullinen terveystutkimus*. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Lang A, Fleiser AR, Duhamel, F, Sword W, Gilbert, KR & Corsini-Munt S. 2011. Perinatal Loss and Parental Grief: The Challenge of Ambiguity and Disenfranchised Grief. *Journal of Death & Dying* 63 (2), 183–196.
- Lichtenthal WG, Currier JM, Neimeyer RA & Keesee NJ. 2010. Sense and significance: a mixed methods examination of meaning making after the loss of one's child. *Journal of Clinical Psychology* 66 (7), 791–812.
- Maksimainen J. 2010. *Parisubde ja ero. Sosiologinen analyysi terapeuttisesta ymmärryksestä*. Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja, 3.
- Malinen K. 2011. *Parisubde pikkulapsiperheessä*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 426.
- Metsämuuronen J. 2009. *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, 125–135, 649–676.
- Moore T, Parrish H & Black B. 2011. Interconception care for couples after perinatal loss: a comprehensive review of the literature. *Journal of Perinatal & Neonatal Nursing* 25 (1), 44–51.
- Parviainen K, Kaunonen M & Aho AL. 2012. Vanhempien kokemuksia yksilövertaistuesta lapsen kuoleman jälkeen. *Hoitotiede* 24 (2), 150–162.
- Riley L, LaMontagne L, Hepworth J & Murphy B. 2007. Parental grief responses and personal growth following the death of a child. *Death Studies* 31 (4), 277–299.
- Ronkainen S, Pehkonen L, Lindblom-Ylänne S, Paavilainen E. 2011. *Tutkimuksen voimasanat*. WSOY pro.
- Salo S. 2011. *Parisubdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 419.
- Savolainen S, Kaunonen M & Aho AL. 2013. Vanhempien selviytymisessä auttavat tekijät lapsen kuoleman jälkeen. *Hoitotiede* 25 (3), 222–235.
- Schwab R. 1998. A child's death and divorce: Dispelling the myth. *A Death studies* 22 (5), 445–468.
- Song J, Floyd F J, Seltzer M, Greenberg J S & Hong J. 2010. Long-Term Effects of Child Death on Parents' Health-Related Quality of Life: A Dyadic Analysis. *Family Relations* 59 (3), 269–282.
- Swanson KM, Swanson S, Connor S, Jolley SN, Pettinato M & Wang TJ. 2007. Contexts and evolution of women's responses to miscarriage during the first year after loss. *Research in Nursing & Health* 30 (1), 2–16.
- Twenge J-M, Gentile B, Nathan DeWall C, Ma D, Lacerfield K & Schurtz DR. 2010. Birth cohort increases in psychopathology among young Americans, 1938–2007: A cross-temporal meta-analysis of the MMPI. *Clinical Psychology Review* 30 (2), 145–154.
- Thompson A, Miller, Kimberly S, Barrera M Davies B, Foster T L, Glimmer M, Hogan N, Vannatta K & Gerhardt CA. 2011. A Qualitative Study of Advice From Bereaved Parents and Siblings. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care* 7 (2/3), 153–172.
- Titus B & de Souza R. 2011. Finding Meaning in the Loss of a Child: Journeys of Chaos and Quest. *Health Communication* 26 (5), 450–460.
- THL 2012. Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuolleet (verkkojulkaisu). ISSN=1798-2529.
- Tilastokeskus Helsinki. <http://www.stat.fi/til/ksyyt/22.10.2013>.
- Wijngaards-de Meij L, Stroebe M, Schut H, Stroebe W, van Dean Boat J, van der Heiden PGM & Dijkstra I. 2008. Parents grieving the loss of their child: interdependence in coping. *British Journal of Clinical Psychology* 47 (Part 1), 31–42.

Sirpa Sjöblom, TtM, opettaja, Helsingin Diakoniaopisto, Alppikatu 2 A, 00530 Helsinki, sirpa.sjoblom@hdl.fi

Marja Kaunonen, TtT, professori, Terveystieteiden yksikkö, 33104 Tampereen yliopisto, marja.kaunonen@uta.fi

Anna Liisa Aho, TtT, dosentti, yliopisto-opettaja, Terveystieteiden yksikkö, 33104 Tampereen yliopisto, anna.l.aho@uta.fi